

Oponentský posudek na habilitační práci Mgr. Michaely Křivancové, Ph.D.

Profilování obrazu světa z frazeologické materiálové základny

Pohádkové bytosti v českém frazeologickém obrazu světa

Posuzovaná práce se věnuje pojmenování pohádkových bytostí především z hlediska jejich sémantické funkce v českých frazémeh. Autorka provedla kategorizaci frazémů pro účely rekonstrukce (neboli profilování dle autorčinných slov) frazeologického obrazu pohádkových bytostí v českém kontextu, přičemž z rozsáhlého českého materiálového korpusu frazémů, který excerpovala z různých zdrojů (slovníky novější i starší, elektronický korpus aj.), pomocí sémanticko-funkční analýzy tento materiál úspěšně kategorizuje a následně rekonstruuje frazeologický obraz sledovaných entit. Následně předkládá vlastní návrh kognitivní definice – na konkrétní pohádkové bytosti krále prezentuje svůj vlastní pohled na to, jak se frazémy s rozmanitou formální strukturou mohou podílet na vytváření jazykového obrazu světa.

Co se týká volby tématu a jeho aktuální relevance, autorčin výzkum nesporně obohacuje dosavadní vědecké paradigma týkající se popisované problematiky.

Z hlediska odbornosti práce a její návaznosti na dosavadní znalost problematiky lze říci, že autorka posuzované práce se velmi dobře orientuje v české a polské literatuře vztahující se k tématu, soupis použité literatury čítá více než 80 položek. Práce s frazeologickou literaturou ale vykazuje určité rysy nesystematičnosti – jistě by pohledu na zkoumanou problematiku prospělo i použití ruskojazyčných, anglojazyčných, popř. jiných dalších cizojazyčných zdrojů (které v použité literatuře chybí) a klidně i více slovenských publikací (např. nedávno vyšlý sborník *Slavofraz 2019 – Percepcia nadprirodzena vo frazeológii* /Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2019/).

Co se týká metod práce a obsahové stránky – práce záměrně nepoužívá metodiku a zažitou terminologii české frazeologické školy prezentované Františkem Čermákem, ale snaží se na frazeologii nahlížet jako na jeden z projevů vnímání a budování jazykového obrazu světa, čili zabývá se analýzou frazeologických jednotek z pohledu metod kognitivní lingvistiky nebo etnolingvistiky (a proto prakticky zcela absentuje např. analýza formální stránky shromážděného materiálu). Tento přístup autorce jednak umožňuje zabývat se s klidným srdcem pouze sémanticko-funkční (možná lépe funkčně-sémantickou?) stránkou frazémů a současně zaznamenávat výskyt hledaných pojmenování a jejich derivátů i mimo frazeologii (viz to, co autorka označuje jako subkorpus C), třebaže spíše jen okrajově, např. na str. 73 zajímavé příklady přeneseného užití výrazů *král*, *královský* (chybí ale např. *kondor královský* – a zrovna ornitologické příklady *orel královský* a *kondor královský* by byly zajímavé tím, že atribut, tj. druhové jméno – možná v rozporu s očekáváním daným příslušným stereotypem – neoznačuje v rámci daného rodu vrcholového příslušníka).

Určitě je pozitivní to, že autorka analyzuje frazeologický materiál z jiného úhlu pohledu, a to z hlediska kognitivní lingvistiky, jejíž teoretická východiska autorka ovládá na vysoké úrovni. Tato orientace pak ovšem způsobuje, že především v interpretaci některých teoretických frazeologických postulátů není habilitandka vždy dostatečně přesná, např. v kapitole 2.2.2 hovoří o „Cvrčkově pojetí frazému“, třebaže Václav Cvrček není frazeolog, a tudíž ani žádné své pojetí frazeologie nemá, pouze přebírá definici Františka Čermáka (viz např. Čermák 2007: 25-26). Tuto pro Čermákovu pojetí frazeologie klíčovou definici ovšem autorka u samotného

Čermáka neuvádí, neboť mu přiřazuje pouze definici z úvodní teoretické stati z jednoho z jeho slovníků (SČFI-1: Přirovnání), a nikoliv z jeho stěžejních frazeologických monografií (ideálně z Čermák 2007). O užívání termínů *frazém* a *idiom* se autorka vyjadřuje tak, jako kdyby tuto dvojici termínů použil Čermák teprve v r. 2017 v NESČ (str. 42), přitom tento „dvojtermín“ Čermák ve svém pojetí idiomatiky a frazeologie používá prakticky od samého počátku (viz jeho první monografie *Idiomatika a frazeologie češtiny* z roku 1982). Nepřesné nebo možná jen nešťastně formulované je také tvrzení na str. 53: „Sémantické hledisko je při řazení frazémů, zejména tzv. rčení, uplatňováno u J. Zaorálka (2000) a J. V. Bečky (1982), nejnověji také u Čermáka (2016).“ Přinejmenším u Zaorálka a Čermáka se ale jedná jen o doplňky k jejich frazeologickým slovníkům, v nichž jsou frazémy řazeny abecedně podle klíčového (v autorčině terminologii bázového) slova frazému, kdežto z citovaného tvrzení se zdá, jako by se u obou jmenovaných jednalo o hlavní kritérium systematizace frazémů. K prezentovanému pojetí sémantické klasifikace frazémů u Jozefa Mlacka (ze 70. let 20. stol.) inspirovanému klasifikací vytvořenou V. V. Vinogradovem bych jen dodala, že toto je již dávno překonané a ani sám J. Mlacek s ním ve svých pozdějších textech nepracuje, přesto o tom habilitandka píše v přítomném čase, jako by se jednalo o jeho aktuální pohled (viz str. 53-54).

Velmi oceňuji fakt, že se habilitandka odvážně pustila do polemiky s některými tvrzeními F. Čermáka, který je znám svou nimořádnou precizností ve svém přístupu (nejen) k frazeologii. Jde především o autorčin nesouhlas s tím, že u frazémů nejde dost dobře hledat vazbu mezi sémantikou frazému a sémantikou jeho klíčového komponentu (bázového slova) (viz např. str. 19-21) nebo že existují idiomy, které nemají svůj sémantický protějšek v pravidelném jazyce (viz str. 41-42). K první otázce se Čermák zevrubně vyjadřuje ve své monografii (2007: 34). Ve druhém případě svůj nesouhlas autorka opírá o možnost popisného vysvětlení (*vzít někoho za slovo* : přijmout něčí výroky jako slib nebo stanovisko), jenže popisně můžeme vyjádřit cokoliv, Čermákovi tu šlo nejspíš o to, že frazémy tohoto typu nemají v pravidelném jazyce svůj lexikální (jednoslovný) protějšek.

Zaujal mě grafický záznam a s tím související zařazení zvolání *Pro Boha!* a *Pro pána krále!* (str. 70) – jako problematickou u nich vnímám zvolenou pravopisnou podobu, spíše bych je viděla jako citoslovenné sprežky *Proboha!*, resp. *Propánakrále!* (jak jsou koneckonců zachyceny už v SSSJČ), a tudíž výrazy stojící mimo zájem habilitandky.

Nakonec bych se ještě chtěla zmínit o nejspíše chybném pochopení termínu *tertium comparationis* (str. 38 a 39), kterýmžto termínem autorka ve struktuře přirovnání označuje tu část, která se ale nazývá *komparátor*. *Tertium comparationis* je ve skutečnosti levá strana jejího schématu, tj. to, co je před komparátorem *jako* a co mají komparandum a komparátum společné (srov. např. Krejčí 2015: 34).

Zvolená korpusová a sémanticko-funkční analýza, obohacená o různorodé autorčiny komentáře, je pro daný typ práce s excerpovaným materiálem vhodná a odpovídající cílům práce. Korpusová část práce je zpracovaná velmi detailně a přehledně. Právě korpusové části a příslušné komentáře dobře slouží k vyvozování tzv. frazeologického obrazu světa i dalších informací zjištěných ze zkoumaných materiálových frazeologických zdrojů. Co se týče zvolené materiálové základny, tak mám jisté výhrady k zařazení Dobrovského *Sbírky*, Čelakovského *Mudrosloví* a pochybovat by se dalo i o Flajšhansových *Českých příslovích* – domnívám se, že tyto publikace už mají hlavně historickou hodnotu a pro mapování situace v současné češtině je jejich výběr spíše nepatřičný. Zpracovaný jazykový materiál by bylo jistě přínosné v dalších autorčiných studiích konfrontovat se slovenskými či polskými frazémy (popř. s frazémy

z dalších jazyků), rekonstruovaný obraz světa by byl nepochybně plastičtější. Spektrum pohádkových bytostí je velice pestřé, přesto jsem ale byla překvapená absencí jednotek s komponentem *anděl/andělský* – mohla by autorka tuto absenci nějak vysvětlit?

Z hlediska úrovně zpracování a naplnění formálních požadavků je text práce výstižný a dobře formulovaný, na vysoké jazykové úrovni. Autorka cituje nebo parafrázuje použité zdroje v souladu s normou, vhodným způsobem odkazuje na sekundární literaturu. Poznámkový aparát vhodně doplňuje, zpřesňuje a verifikuje hlavní text výkladu. Navzdory vysoké jazykové úrovni práce se i do tohoto habilitačního spisu vloudily některé jazykové nebo formální nedostatky – na str. 29 např. chybí tečka za větou na konci odstavce, termín *tertium comparationis* autorka vícekrát komolí na „tetrum“... (str. 38, 39), podobně se vícekrát vyskytuje překlep u prefixoidu *etno-* jako „ento-“ (např. str. 150 v názvu kapitoly i v poznámce č. 120), na str. 52 je v poznámce 46 zřejmě z nepozornosti uvedeno „frazologická disciplína“ místo „lingvistická...“. Habilitandka by též jako bohemistka neměla váhat při správném začleňování cizích jmen a příjmení do systému češtiny, takže podoby „Šanskiho“ místo Šanského (str. 54), „Bartmiňský“ místo Bartmiňski (str. 150, 151) nebo „I. Bieliňske-Gardziel“ místo I. Bieliňské-Gardzielové (s. 14) vnímám jako chyby z nepozornosti plynoucí z hlubokého ponoření do obsahové stránky tématu.

Posuzovanou práci považuji za kvalitní jazykovědný výzkum, neboť v ní došlo k naplnění cíle uvedeného v úvodní části, a to na bázi bohatého množství jazykového materiálu.

Posuzovaná habilitační práce splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práci v daném oboru, a doporučuji ji proto k obhajobě.

Literatura:

Čermák 2007: ČERMÁK, F. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007.

Krejčí 2015: KREJČÍ, P. *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno 2015.

v Brně dne 3. 1. 2022

doc. Mgr. Elena Krejčová, Ph.D.